

Námořní migrace, brexit a budoucnost evropských hranic očima antropoložky

Karolina Follis

DOI: 10.21104/CL.2017.1.02

Maritime Migration, Brexit and the Future of European Borders: Anthropological Previews

Abstract Since the start of this decade external borders of the European Union have increasingly become sites of hardship, uncertainty, danger and death as hundreds of thousands of people every year attempt to enter Europe to escape war and poverty in North and Sub-Saharan Africa and the Middle East. The year 2015 saw the arrival of over one million people via maritime routes, an unprecedented number that caused panic among politicians on the continent and unsettled societies of the “old” and the “new” European Union. Neo-nationalist and neo-fascist parties and movements gained significant ground. In June of 2016 voters in the United Kingdom chose to leave the European Union in the Brexit referendum whose erratic consequences will continue to play out for some time to come. The migratory crisis of the previous year fuelled the “Leave” vote by creating the perception that immigration to the EU is unchecked, and that the UK must “take control of its borders”. While it is not yet known what exactly is meant by “taking control,” we can observe that as a result of these events the terms and conditions of migration, mobility and citizenship in Europe are shifting. In this essay I argue that this is a shift away from what I call the neoliberal-humanitarian consensus towards a new model whose exact shape is as yet undetermined, but whose emergent features are illuminated by recent anthropological scholarship.

Drawing on the UK case study I will show that the control of borders and regulation of mobility is undergoing a distinct anti-humanitarian turn. I will explore the significance and prospects of this new anti-humanitarianism and the possibilities of anthropological insight.

Keywords migration, borders, Brexit, Mediterranean, anthropology.

Tento článek vznikl na podkladu autorčina hlavního referátu předneseného na 4. konferenci České asociace pro sociální antropologii (CASA) v Praze (30. září – 1. října 2016), podpořeném grantem v rámci programu Akademie věd ČR Strategie AV21 – Mobilita. Publikace tohoto článku a jeho překlad do českého jazyka v časopisu *Český lid / The Czech Ethnological Journal* byly rovněž podpořeny grantem z programu Strategie AV21 s názvem „Globální konflikty a lokální souvislosti“.

Contact Dr. Karolina Follis, Department of Politics, Philosophy and Religion, County South, Rm. B81, Lancaster University, Lancaster, LA1 4YL, United Kingdom; e-mail: k.follis@lancaster.ac.uk.

Jak citovat / How to cite Follis, Karolina. (2017). Námořní migrace, brexit a budoucnost evropských hranic očima antropoložky. *Český lid* 104, 19–32. doi:<http://dx.doi.org/10.21104/CL.2017.1.02>

Na rok 2016 se bude vzpomínat jako na rok, kdy došlo k zásadnímu narušení světového pořádku nastoleného po studené válce. Zvolení Donalda Trumpa prezidentem Spojených států amerických, brexit a teroristické útoky v Belgii, Francii a Německu mají samozřejmě vývojovou linku, kterou lze vystopovat mnoho let do minulosti. Je však na místě říci, že právě v roce 2016 hojně rozšířený pocit dezorientace a nepředvídatelnosti budoucnosti zcela převládá. Úzkost v mainstreamové kultuře panovala již dlouho (od 11. září 2001? Od začátku hospodářské krize v roce 2008?), ale až rok 2016 přinesl děsivé zjištění, že na to, co se vědělo o světovém pořádku, Evropě a jejích zdánlivě stabilních demokraciích, se již nelze spoléhat.

K tomuto zmatení napomáhá i způsob, jakým se vede veřejná nebo „národní“ debata: všichni mluví najednou, jak v sociálních médiích, tak v přeplněném veřejném prostoru, zpochybňuje se směrodatnost většiny názorů odborníků a hlasy neoborníků zaznívají bez jakýchkoli korekcí. Veřejné fórum je roztrženo a v této digitální kakofonii vědci, včetně antropologů, obývají svůj vlastní nejednoznačný prostor. Na jedné straně máme pulzující a informativní akademické blogy, na nichž vědci průběžně zveřejňují promyšlené analýzy všech sociálních a politických témat dneška, aniž by je brzdilo soukolí tradičního recenzního řízení. Díky editorům a těm, kteří o tyto blogy pečují, jde ve většině případů o kvalitní, poučné a přístupné práce. Na druhou stranu se však zdá, že má tato intelektuální produkce omezený dosah, čtou ji především přátelé a kolegové a málokdy je citována v hlavních sdělovacích prostředcích.

Tyto úvahy jsou na začátku eseje o námořní migraci, brexitu a budoucnosti evropských hranic případné, neboť výzkum, z něž jsem čerpala, a má argumentace se pohybují právě v tomto prostoru rozporuplné marnosti (nebo možná marné rozporuplnosti), která se nachází někde mezi neustálým voláním po tom, aby antropologové dostali svou práci k širšímu publiku (Stein 2016), a těžko uvěřitelnou realitou toho, co nazýváme postfaktuální politikou (Macdonald in: Green et al. 2016). Souhlasím s těmi, kteří trvají na tom, že antropologové musejí zasáhnout veřejnost prostřednictvím médií a dalších kanálů. To už ale děláme. Jevy jako brexit, xenofobie a nástup Donalda Trumpa v USA zcela jistě nezavinil nedostatek fundovaných rozborů. Při vši úctě k našemu oboru, škodu, již tyto jevy napáchaly a ještě napáchají, neapraví *větší* povědomí veřejnosti o odborných antropologických poznatcích. Mám nicméně skromný návrh: antropologická práce ohledně témat jako migrace a občanství, chudoba a úsporná opatření, nacionalismus a xenofobie možná mohou v některých případech napomoci antropologům, aby ve své roli pedagogů a veřejných intelektuálů byli o krok napřed před událostmi a ukazovali, kde je vhodné strategicky zasáhnout. Proto jsem k názvu této eseje doplnila „oči-ma antropoložky“.

Tato esej byla sepsána v reakci na jednu z nejvýraznějších událostí roku 2016, tedy na červnové referendum o setrvání Spojeného království v Evropské

unii, které skončilo s výsledkem, jež označujeme jako „brexit“. Propojují několik vědeckých linek, které mi sloužily jako podkladové informace pro moji nedávnou práci na téma mobility, migrace a hranic v Evropě. Na začátku zdůrazňuji teoretické otázky, které vyvstaly na základě této práce. Poté představuji pojetí neoliberálně-humanitárního konsenzu o lidské mobilitě. Na základě případové studie brexitu tvrdím, že se tento konsenzus rozpadá. V závěru se věnuji důsledkům, které z tohoto rozpadu vyplývají.

Vyhlídky námořní migrace a brexit

Před brexitem se můj výzkum zaměřoval na důsledky uprchlické krize ve Středomoří, a zejména na otázku, jak evropští vůdci a instituce, které zastupují, odpovídají za opakující se neštěstí migrantů na lodích, o nichž především od arabských povstání v roce 2011 dostáváme zprávy s děsivou pravidelností. Podle Úřadu vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky jen za posledních pět let zahynulo na moři 13 500 lidí.¹ Někteří zemřeli při velkých katastrofách, o nichž informovaly mezinárodní sdělovací prostředky, jiní na volném moři, aniž by si toho kdokoli povšiml. Jak oficiální evropské orgány, údajní strážci právního řádu, v němž lidská práva hrají tak významnou úlohu, vysvětlí tato úmrtí na moři a aktivní přehlížení, které v některých případech k těmto katastrofám přispělo?

V letech 2013 a 2014 jsem prováděla práci v terénu ve Štrasburku, v Parlamentním shromáždění Rady Evropy, kde jsem sledovala práci Výboru pro uprchlíky, migranty a přesídlené osoby a také práci zpravodaje, který pro Radu Evropy vypracoval zprávu o lodi, na níž byli lidé zcela ponecháni svému osudu (tzv. „left to die boat“) (PACE 2012). Šlo o libyjský člun se 79 osobami na palubě, který se na jaře roku 2011 dostal na moři do potíží a byl dva týdny ponechán svému osudu, dokud všichni až na devět pasažérů nezemřeli, a to přesto, že úřady přesně věděly, kde se toto mořem unášené plavidlo nachází.

V průběhu uvedeného projektu jsem měla možnost sledovat mnoho poslanců z řady evropských zemí a hovořit s nimi. Mimo jiné jsem si povšimla, že i v tomto zdánlivě jednoznačném případě nechota přijmout politickou odpovědnost za to, co se děje lidem, kteří se pokoušejí vstoupit na evropskou půdu, vítězí nad věcnými důkazy a rozmělnuje jakékoli poučení, které bychom si z takové tragédie mohli odnést (Follis 2015).

Jedním takovým ostře napadaným poučením byl návrh, aby v době, kdy tolik uprchlíků podniká zoufalé kroky dostat se přes moře, bylo odpovědností pobřežních států a Evropské unie provádět masivní vyhledávací a záchranné operace, které by v budoucnosti předešly tragédiím migrantů připlouvajících

1 Aktuální údaje jsou k nalezení na portálu pro sdílení informací UNHCR na adrese: <http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php> (citováno 16. 12. 2016).

na lodích, k jaké došlo 3. října 2013, kdy 360 z 500 pasažérů utonulo u pobřeží Lampedusy. Po této tragédii italský ministr obrany nečekal, až se zbytek EU odhodlá k akci, a spustil v centrálním Středomoří operaci *Mare Nostrum*, která za rok svého trvání dopravila do bezpečí přibližně 140 tisíc lidí (PACE 2014). V Parlamentním shromáždění ve Štrasburku se rozvinula debata, v níž politici svá navzájem protichůdná stanoviska stavěli na stejném souboru faktů. Odpůrci proaktivních vyhledávacích a záchranných operací, kteří pocházeli zejména z pravicových stran napříč Evropou, na základě počtu lidí, kteří se dostali přes moře, způsobu práce při operaci *Mare Nostrum* nebo počtu lidí zachráněných na moři obviňovali italský stát, že provozuje – jak uvedl Maurizio Albahari – „státní námořní linku pro nelegální migranty a poskytuje pojistku pašerákům“ (Albahari 2015: 5). Podle méně početných zastánců italského modelu vyhledávání a záchrany tentýž soubor údajů dokládá, že tato bezprecedentní humanitární operace provedená na základě morálního mandátu, byla účinná.

Krátce poté, co jsem dokončila terénní práci ve Štrasburku, a přibližně rok a půl před brexitem se tatáž otázka, tedy zda proaktivní vyhledávání a zachraňování představuje správnou reakci na krizi probíhající na evropských námořních hranicích, stala politickým tématem ve Spojeném království. Debatu jsem dál sledovala a poznávala jsem v ní argumenty, které už jsem slyšela ve Štrasburku, a to zdaleka nejen od britských poslanců. Mluvčí konzervativní vlády Davida Camerona, a především mluvčí tehdejší ministryně vnitra Theresy Mayové koncem roku 2014 oznamovali, že proaktivní vyhledávání a záchranu na moři nepodporují, protože takové operace jen povzbuzují další migranty k přeplutí Středozemního moře. Vycházelo se z předpokladu, že když lidé nebudou moci očekávat, že je někdo zachrání, potom na loď vůbec nenastoupí, protože budou vědět, že dojde-li k jakékoli nehodě, zemřou. Británie, jejíž vláda poskytla jen nepatrnou podporu běžencům prchajícím ze Sýrie, dala velmi zřetelně najevo, že nepřijme žádné žadatele o azyl, kteří do Evropy přišli námořní cestou, a že se nepřipojí k úsilí ostatních států EU o záchranu migrantů ve Středozemí.² Kritici tento přístup rychle pojmenovali jako politiku „nechte je, ať se utopí“ („let them drown“) (Hodges 2014). Jak ukazuji níže, několik měsíců poté, co byla tato politika ohlášena, byla zmírněna, a i přes chvilkové pobouření, které vzbudila, na ni širší veřejnost rychle zapomněla. Přesto tvrdím, že politika „nechte je, ať se utopí“ byla předzvěstí přechodu od čehosi, co označuji jako *neoliberálně-humanitární konsenzus o lidské mobilitě*, k novému modelu, jehož přesný tvar je prozatím nejasný.

2 Na základě rozhodnutí učiněného za premiéra Davida Camerona přijme Spojené království do roku 2020 k přesídlení až 20 000 syrských uprchlíků.
Viz <https://www.gov.uk/government/world/syria> (citováno 16. 12. 2016).

Neoliberálně-humanitární konsenzus o lidské mobilitě

Dne 23. června 2016 britští občané většinou hlasů v poměru 52 ku 48 % rozhodli, že by Británie měla vystoupit z Evropské unie. Toto hlasování, hlasování pro brexit, proběhlo pod heslem „převzít zpět kontrolu“. Dle názoru značné části voličů, kteří hlasovali pro vystoupení z EU, je této kontroly zapotřebí především na britských hranicích. Mnohé hlasy se v britských sdělovacích prostředcích snažily vysvětlit hlasování pro brexit jako protest lidí, kteří po dlouhé roky dávali jasně najevo svou nespokojenost s vysokou mírou imigrace do Británie, ale měli pocit, že právě v tomto ohledu byli přehlíženi a zůstávali nevyslyšeni.

Toto vysvětlení je samozřejmě pouze částečné. Ale bez ohledu na jakékoli další možné příčiny hlasování pro brexit se díky této skutečnosti dostávají do popředí důležité otázky týkající se toho, jak si veřejnost představuje status hranic v Evropě. Vždy šlo o složité téma. Jak uvedla antropoložka Sarah Greenová:

„V otázce, kde by se mohly nacházet hranice Evropy, nejde pouze o nalezení hraniční čáry nebo okrajů čehosi. Je spíše zapotřebí pochopit minulé i současné vztahy mezi místy ... pochopit klasifikační systém, na jehož základě se stanoví, co má být zahrnuto a co má být vyňato. A pochopit regionální praxi, která buď podporuje formální zamýšlené vztahy mezi jednotlivými částmi EU, nebo je zpochybňuje.“ (Green 2013: 348)

Pokud tomu tak je, pak byli britští voliči z této složitosti už unavení. Britská veřejnost má samozřejmě ke svému evropanství povětšinou spíše nevyhraněný postoj. Ten se po více než čtyři desetiletí, kdy bylo Spojené království členem EU, odrážel ve zvláštním postavení, které Británie u evropského stolu měla: ekonomicky silná země důležitá pro společný trh, která si přesto vždy zajistila výjimku z nových závazků a bránila se hlubší integraci. Přírozeně k tomu přispívá i skutečnost, že Británie je ostrovní země. Nebyla součástí schengenského prostoru bez vnitřních hranic. Vyjednala si výjimku v některých oblastech společné azylové politiky, což Davidu Cameronovi umožnilo odmítnout účast na plánu Evropské komise z roku 2015, který spočíval v rozdělování uprchlíků mezi členské státy podle systému kvót (Peers 2015). Nakonec představa, že britské hranice vyžadují zvláštní ochranu, není nová. Nově však nabyla na síle. U brexitu byla voličům položena jednoduchá binární otázka, aby se vyřešily složité politické záležitosti, a zdá se, že mnoho z nich odpovědělo „Odejít“ výhradně na základě toho, že kampaň slibovala, že Spojené království bude mít hranice konečně pod kontrolou.

Únava z příliš složitých ujednání EU o hranicích a ze způsobu, jakým některá z nich určitou část pohybu přes hranice vyjímají z moci pohraničních sil

svrchovaných států, se v žádném případě neomezuje pouze na Británii. Často se má za to, že všechny protipřistěhovalecké, neonacionalistické diskurzy jsou v zásadě stejné a že se všechny protínají ve stejných bodech s právním a justičním diskurzem o ochraně hranic, je zde však prostor pro mnohem kreativnější komparativní výzkum. Mezi Británií, Dánskem a Maďarskem – abych uvedla alespoň několik zemí, v nichž úzkostlivá ochrana hranic, či jak to nazval John Borneman, strach z penetrace (Borneman 1998) je výrazným politickým tématem – existují významné rozdíly. I přes všechny rozdíly jsme však svědky následujícího paradoxu: zároveň s tím, jak se na mnoha úrovních vlády a na mnoha místech v Evropě i mimo ni zmenšují oblasti demokratického rozhodování, politici podle všeho čím dál více reagují na hlas lidu v jedné konkrétní oblasti, a tou je ochrana hranic a migrace. Demokratické standardy, jako jsou politická odpovědnost, právní stát a ochrana menšin, jsou podřívány nebo aktivně odstraňovány. Zároveň se zdá, že významná část politické třídy se domnívá, že vůle lidu stavět zdi a vyhánět cizince musí být naplněna za každou cenu. Lze to ukázat na několika příkladech. Donald Trump přinejmenším část podpory, která vedla k jeho vítězství, získal díky svému slibu, že po celé délce hranic s Mexikem vybuduje zeď. Nová nacionalistická vláda v Polsku odmítla uprchlické kvóty údajně na základě svého voličského mandátu (Deutsche Welle 2016). Nová vláda ve Spojeném království pod vedením bývalé ministryně vnitra Theresy Mayové usiluje o snížení počtu imigrantů za každou cenu, protože „lid promluvil“.

A přísná a účinná opatření na ochranu hranic posuzovaná podle různého snížení migračního salda skutečně jsou v britské politice na pořadu dne. Politici, a to nejen na pravici, se v tomto směru předhánějí. Odhlédněme teď od morálních, právních a sociálních problémů přísné ochrany hranic – jak by se tohoto cíle mohlo dosáhnout? Jednostranné uzavření provozu není pro žádnou vládu praktické a ani žádoucí. Vláda však může zrušit to, čemu říkám *neoliberálně-humanitární konsenzus o lidské mobilitě*, kterým se politika EU v oblasti hranic a migrace řídila od 90. let 20. století. Tento konsenzus má svůj vývoj, který si zaslouží určitou analýzu.

Antropolog Gregory Feldman ve své knize *The Migration Apparatus* říká o tvorbě migračních politik EU, že je acefalická, tedy „bez hlavy“, že jde o „decentralizovaný aparát řízení migrace složený z nesourodých programů migrační politiky, generických regulačních mechanismů a nepropojených akterů politiky a ‚cílů‘ politiky“ (Feldman 2012: 5). Feldman se etnograficky zaměřuje na technokraty odpovědné za každodenní běh aparátu a na „praxi *zprostředkované* tvorby politik“, jejímž prostřednictvím se podle něj, řečeno Foucaultovými slovy, z migranta stává „objekt informace, nikoli subjekt komunikace“ (Foucault 1977, citováno v Feldman 2012: 6). I přes pnutí uvnitř tohoto aparátu se tvorba migrační politiky v EU odehrává v politickém kontextu, jež Feldman popisuje jako „pravice vs. pravice“ (ibid.: 25). Tradiční levice se

rozpadá, a zůstává tu tak politická scéna ovládaná pravicí rozdělenou mezi neoliberalismus a neonacionalismus. Oba tyto směry

„sdílejí silnou touhu potírat nelegální migraci ... [a] zájem o silnou bezpečnost, ale neoliberálové chtějí, aby se vyjasnilo okruhy, kterými se pohybují samostatní a mobilní jednotlivci, a neonacionalisté chtějí chránit silněji zakořeněný a dobře definovaný národní (nebo místní) kolektiv. Není tedy náhoda, že EU měla a má větší úspěch při dosahování shody ohledně negativních aspektů řízení migrace, například bezpečnosti hranic a navrácení migrantů, než v jiných oblastech migrační politiky“ (ibid.: 9).

Mé pojetí *neoliberálně-humanitárního konsenzu* vychází z Feldmanovy práce. Až donedávna se tímto konsenzem řídily evropské hranice a pohyb přes ně, jak uvnitř Evropské unie, tak směrem do ní. Neoliberální přístup vládl politikám týkajícím se ekonomické migrace a výkladu svobody pohybu uvnitř EU. V rámci společného trhu se – Feldmanovými slovy – „samostatní a mobilní jednotlivci“ směli přesouvat za ekonomickými příležitostmi. Za jistých přesně vymezených podmínek směli legálně přijít také lidé z vnějšku, zejména pokud to bylo v zájmu mocných hospodářských subjektů. Silná bezpečnostní opatření vyřadila všechny ostatní, až na neustále se zmenšující nepatrnou menšinu, na niž se vztahovala humanitární výjimka, tj. osoby, které mohly věrohodně žádat o ochranu podle úmluvy o uprchlících z roku 1951 a azylových právních předpisů EU. Státy nezpochybňovaly podstatu svých humanitárních závazků, ale – jak doložili mnozí antropologové a jiní odborníci – pověřily své orgány pro řízení migrace a prosazování práva, aby humanitární výjimku uplatňovaly jen zřídka a odpolitizovaly a vyprázdnily koncept azylu (Good 2007; Ticktin 2006; Mountz 2010; Fassin 2005 a další).

Tento konsenzus, který v sobě snoubil neoliberální politiky s humanitárním imperativem, byl od počátku křehký. Dle mého názoru zanikl v letech 2014 a 2015. V té době evropští vůdci stáli před rychle rostoucím počtem lidí, kteří přeplouvali moře a kteří zjevně potřebovali humanitární ochranu. I přes soustředěné úsilí tyto uprchlíci odolali tomu, aby byli jednoduše onálepkováni jako nelegální imigranti. Jelikož se strategie onálepkování uprchlíků ukázala jako nedostatečná, vychýlil se souboj „pravice vs. pravice“ (řeceno s Feldmanem) doprava a neonacionalisté, kteří nyní přešli do útoku, zlikvidovali neoliberální prvek konsenzu a zároveň napadli myšlenky a principy samotného humanitarismu.

Případ brexitu

Ukázat na příkladu brexitu, jak k tomuto došlo, bude vyžadovat, abychom se vydali zpět po stopách požadavku „převzít zpět kontrolu“ nad britskými

hranicemi z kampaně za vystoupení Británie z EU. Není pravděpodobné, že by se v Británii či kdekoli jinde naplnily scénáře nejpřísnější ochrany hranic, které zahrnují uzavření trhu práce cizincům a deportaci všech neúspěšných žadatelů o azyl, a to především kvůli vlivu obchodní lobby. To však neznamená, že se při kontrole pohybu přes hranice bude postupovat stejně jako dříve. Musí být vidět, že politici, kteří se zavázali, že zabezpečí hranice a sníží imigraci, své sliby plní. Všechna fakta dosud naznačují, že půjde o laciné kroky na úkor těch, kteří nemají absolutně žádné demokratické zastoupení, tedy nejzranitelnějších lidí, kteří prchají před boji, chudobou a beznadějí ve válkou zmítaných a nedostatečně fungujících státech.

Napadení neoliberálního prvku

Než přejdeme k situaci uprchlíků, měli bychom přezkoumat neoliberální prvek neoliberálně-humanitárního konsenzu, který také pravděpodobně nepřežije v původní podobě. Abychom lépe porozuměli tomu, proč tomu tak bude, musíme se podívat na zásadu volného pohybu osob v EU. Tato zásada stanoví, že jakýkoli občan jakékoli země EU má právo vstoupit do jiného členského státu a pobývat a pracovat v něm. Dokud toto právo umožňovalo občanům západní Evropy jezdit do Londýna za příležitostmi a za zábavou (viz Favell 2008) a zároveň umožňovalo například britským důchodcům pobírat důchod ve Španělsku, bylo v Británii považováno za vítanou výhodu společného trhu. V roce 2004 však k EU přistoupilo osm postsocialistických států východní Evropy. Jejich občanům nebyla svoboda pohybu přiznána automaticky. Většina ostatních států EU jim uložila sedmileté přechodné období. Britská vláda, která tehdy najisto počítala s hospodářským růstem, se řídila myšlenkou, že „migranti jsou užiteční, protože vyřeší problém s nedostatkem kvalifikovaných pracovníků v ekonomice a podpoří růst“, jak bylo tehdy uvedeno v článku ve *Financial Times* (Turner 2002). Spojené království se tehdy rozhodlo otevřít své hranice novým občanům EU hned, bez přechodného období.

Prohlášení tehdejšího ministra vnitra Jacka Strawa, že migranti jsou vítáni a že budou pro britskou ekonomiku přínosem, byla ve východní Evropě přijata jako známka obdivuhodné otevřenosti, která byla v pozitivním kontrastu s příkladem široce rozšířeného strachu z „polského instalatéra“ ve Francii. Co v té době komentovalo jen nemnoho lidí, ale co je dnes zcela zřejmé, je fakt, že tím, že vláda Tonyho Blaira v roce 2004 otevřela pracovní trh Spojeného království, dala najevo svou oddanost neoliberálním idejím, jako je ukončení ochrany místních trhů a víra v sílu a racionalitu jednotlivců, kteří ekonomice slouží tím, že sledují své vlastní hmotné zájmy. Analýza bilance přínosů a ztrát tohoto přístupu je mimo rámec této eseje, ale můžeme uvést, že z dnešního pohledu se zdá, že svoboda pohybu je pro všechny dotčené jak přítěž, tak dar.

V každém případě tento krok vlády vedl téměř okamžitě ke zdesateronásobení počtu občanů EU, kteří přišli do Spojeného království žít a pracovat,

a to přibližně z 10 000 za rok na 200 000 za rok; celkový počet v roce 2015 těsně přesáhl tři miliony při celkovém počtu obyvatel 64 milionů (Migration Observatory 2016). Kvůli tomuto rychlému nárůstu se brzy začal měnit postoj ke svobodě pohybu. Po hospodářské krizi, o necelých deset let později, se na to, na co bylo nahlíženo jako na příležitost, již má Spojené království využít, začalo nahlížet jako na něco, co Británii vnutil Brusel. Společenství žijící mimo města, která již byla sociálně slabá a která ekonomickým poklesem po roce 2008 utrpěla nejvíce, povzbuzoval neonacionalistický tisk a politici k tomu, aby si mysleli, že za jejich nesnáze mohou imigranti, nikoli dlouhodobé trendy jako deindustrializace a nedostatek investic spolu s novějšími politikami úsporných opatření. Ačkoli britská elita neměla nedostatek příznivců, pokud jde o neoliberaální složku neoliberálně-humanitárního konsenzu, bylo pro ně čím dál obtížnější přesvědčit deprimovanou veřejnost, že imigrace jako celek je pro ekonomiku stále přínosná.

Pro voliče, kteří se staví proti imigraci a jejichž pozice brexit posílil, převzetí kontroly nad ochranou hranic rozhodně znamená omezení veškeré, nikoli jen evropské imigrace. Nigel Farage ze Strany za nezávislost Spojeného království toto řekl jasně týden před referendem, když odhalil notoricky známý plakát kampaně s názvem Bod zlomu („Breaking Point“), na němž je vyobrazena dlouhá a široká fronta uprchlíků, kteří se patrně dožadují vstupu do Británie. Farage plakát zdůvodnil tím, že má ilustrovat nefunkčnost systému ochrany hranic EU. Byl ale spíše chápán tak, že s rasistickým podtónem říká „jestli tu tyhle lidi nechcete, hlasujte pro odchod“.³ Představa, že vystoupení z EU bude mít dopad na počet osob žádajících o azyl nebo že se dramaticky sníží celková imigrace, je za vlasy přitažená. „Převzetí kontroly“ nad ochranou hranic v zemi, která se chce nadále podílet na globální ekonomice a která má mezinárodní obchodní vazby, cestovní ruch a školství, by v praxi znamenala téměř totalitní kontrolní aparát, a i s ním by tato ochrana nevyhnutelně selhala.

V roce 2015 byly mezinárodní hranice Spojeného království pod dohledem překročeny 100milionkrát, přičemž 36 milionů přechodů hranic se týkalo osob, které ve Spojeném království nepobývaly (Cox 2016). Představme si u tak rozsáhlého pohybu přísný režim kontrol vstupu do země a opuštění země, jaký Farage a další navrhuje. Představme si náklady, čas a problémy, jaké by to přineslo kontrolujícím i kontrolovaným. Představme si rozsah dozoru a násilí, které by nevyhnutelně musely takový režim doprovázet.

Představme si dále, co by obnášelo vyhostit ty, kteří vstoupili do země bez povolení nebo si nezajistili povolení k pobytu. Politici v této souvislosti jako součást přístupu „převzít kontrolu“ rádi zmiňují deportaci. Vypadá to snadně, ale zdání klame. Posadit člověka do letadla a poslat ho „domů“ zní doce-la jednoduše, ve skutečnosti je však vyhoštění zdlouhavý a nákladný postup,

3 Vyobrazení plakátu a příklady kritických hlasů jsou k nalezení v Riley-Smith 2016.

na němž se podílí mnoho státních orgánů i soukromých smluvních partnerů, jak ukázali Nick De Genova a jeho kolegové (De Genova a Peutz 2009). Ve většině případů vyžaduje použití síly. Z těchto důvodů provedla vláda Spojeného království v roce 2015 takových násilných vyhoštění jen něco málo přes 12 000, což je ve srovnání s celkovými údaji o migraci a překročení hranic (Home Office 2016) poměrně nízký počet. V jaké situaci se tedy ve světle výše uvedeného nacházíme? Máme vládu, která stojí před specifickým souborem protichůdných požadavků. Na jedné straně reaguje na veřejnost, jejíž očekávání týkající se převzetí kontroly nad ochranou hranic byla vyhnána do nerealistických výšin. Na druhé straně je tu socioekonomická realita a vnější prostředí, kde by požadovaný „tvrdý zákrok“ prostě nefungoval.

Za těchto podmínek se po brexitu nejspíše setkáme nikoli se zásadním přepracováním politiky, které veřejnost podle všeho žádá, ale spíše s neustálými překážkami pohybu v podobě víz, povolení, odmítnutí vstupu a dalších forem všeobecného obtěžování vybraných skupin migrantů, což je přístup, který již byl dobře odzkoušen na vnějších hranicích Evropské unie, jak jsem zdokumentovala ve své etnografii polsko-ukrajinské hranice, ale jak ukázali i jiní (Follis 2012; viz také Fassin 2011). I přes jednoznačný důsledek otevření pracovního trhu Spojeného království v roce 2004 je pohyb lidí pro ekonomiku země stále důležitý a jeho radikální omezení je obtížné, nákladné a nepraktické. Kdo by tomu měl rozumět lépe než nová předsedkyně vlády Spojeného království Theresa Mayová? Koneckonců byla to právě ona, kdo za šest let působení na postu ministryně vnitra opakovaně musel připouštět, že pokusy o omezení migrace do Spojeného království ze zemí mimo EU do značné míry selhávaly.

Podrývání humanitárního prvku

Theresa Mayová však také ví, že fyzické hranice zdaleka nejsou jediným místem, kde lze cizincům dát najevo, že nejsou vítáni. Čísla lze koneckonců snižovat nejen vynucováním restriktivních zákonů, ale také prostřednictvím manipulace emocemi, symbolického odstrašování a uměle vytvořené nevraživosti. To vyžaduje dobře odvážená přímá i nepřímá sdělení vyslaná současným i potenciálním migrantům, aby věděli, že jsou nechtění a že pokud přijdou, bude jim ztěžován život. Mayová tvorbu takových sdělení, určených jak těm, kteří již ve Spojeném království jsou, tak těm, kteří se potenciálně vydají na smrtící cestu přes Středozemní nebo Egejské moře do Evropy, už má za sebou.

A tak když Parlament Spojeného království v roce 2013 schvaloval zákon o přistěhovalectví, Mayová otevřeně podporovala, aby se pro nelegální migranty vytvořilo – jak sama uvedla – „nepřátelské prostředí“. Součástí této strategie, kterou zasvěceně analyzovala antropoložka Dace Dzenovska, je povzbuzovat každého slušného britského občana, aby měl oči otevřené a uši nastražené a aby uvědomil britský pohraniční orgán o sousedech, kteří jsou

možná v zemi nelegálně, podvádějí se sociálními dávkami nebo páchají jiné trestné činy související s migrací (Dzenovska 2014). Povinnost ověřovat totožnost byla uložena i bankovním úředníkům a soukromým pronajímatelům, čímž se rozšířil dosah pohraniční stráže až do samotného srdce každodenního fungování společenství. Poselství Mayové těm, kteří se už bez požadovaných dokumentů nacházeli ve Spojeném království, tedy znělo: „Jedte domů, jinak vám hrozí zatčení“. Dodávky ministerstva vnitra jezdily s billboardy s tímto textem po anglických městech v roce 2013 (viz Travis 2013). Tuto akci silně kritizovala hlavní média a britský neziskový sektor. V tomto způsobu komunikace se dále nepokračovalo, poselství už však bylo jasné. Přestože se legální imigranti samozřejmě teoreticky neměli čeho obávat a cílem této kampaně byli pouze „špatní“ imigranti bez dokumentů, je klíčovou vlastností nepřátelského prostředí to, že otrávený vzduch v něm dýchají všichni.

Vnitřní nepřátelské prostředí je jedna věc, ale jak ví každý, kdo se v současnosti v praxi zabývá hranicemi, a jak zdokumentovali antropologové jako Ruben Andersson (2014) a političtí geografové jako Alison Mountzová a Nancy Hiemstrová (Mountz – Hiemstra 2012), neúčinnější ochranou hranic je, když se potenciální imigrant k hranici vůbec nedostane. Z toho pramení rychlý rozvoj postupů tzv. „ochrany na dálku“, kdy státy zřizují svá hraniční střediska na území jiných států a provádějí screening potenciálních přistěhovalců dlouho před jejich skutečným příchodem (Zaiotti 2016).

A zde se vracím k politice „nechte je, ať se utopí“, o které jsem hovořila dříve. V roce 2014, kdy byla migrační krize ve Středozemním moři v plném proudu a kdy italské námořnictvo každý týden zachraňovalo z vody 3 000 lidí, zašla vláda Spojeného království ještě dále než k „ochraně na dálku“. Když na jednání Evropské rady v roce 2014 došlo na otázku podpory Itálie, která měla spočívat v nasazení evropských složek, britská vláda oznámila, že Spojené království plánované vyhledávací a záchranné operace ve Středozemním moři nepodporuje a že svými složkami nepřispěje. „Myslíme si,“ prohlásilo ministerstvo zahraničí, „že [takovéto operace] vytvářejí nezamýšlený motivační faktor, který ještě více migrantů povzbudí, aby se k nebezpečnému přeplutí moře odhodlali, a to povede k vyššímu počtu tragických a zbytečných úmrtí.“ (UK Parliament 2014) Nejen, že by Spojené království mělo přestat zachraňovat lidi, jak uvedl jiný ministr, ale také by mělo být v severní Africe a na Blízkém východě veřejně rozhlašováno, že na moři žádné záchranné hlídky nečekají. Lidé tudíž raději zůstanou doma, protože pokud se na moři cokoli stane, čeká je místo možné záchrany téměř jistá smrt.

Ozvalo se mnoho kritiků v parlamentu, v médiích, v akademické obci a v neziskových organizacích. Pro příliš mnoho lidí, kteří otevřené odmítnutí záchrany vnímali jako odklon od britských hodnot, bylo toto už za hranou. Vláda stejně jako u billboardů s nápisy „Jedte domů“ nakonec vycouvala. David Cameron nakonec vyslal do Středomoří vojenské plavidlo, ale až poté, co obdržel záruky, že žádné z osob zachráněných královským loďstvem

nebude umožněno požádat o azyl ve Spojeném království. Zachránění měli být dopraveni do nejbližšího italského přístavu a předáni Italům. Ale i přesto, že byla původní verze politiky „nechte je, ať se utopí“ pozměněna, argument, že pokud budeme lidi zachraňovat, přijde jich ještě víc, zazněl a rozšířil se. Oslabena a zdiskreditována byla i humanitární složka neoliberálně-humanitárního konsenzu. V politice „nechte je, ať se utopí“ samozřejmě nikdy nešlo o to, aby se předešlo ztrátám na životech. Nikdy v ní nešlo o nic jiného než o určitou formu ochrany hranic.

Závěr

Tato esej pojednává o vztahu mezi brexitem a rozkladem *neoliberálně-humanitárního konsenzu o lidské mobilitě*, kterým se řídila ochrana hranic a migrace v Evropské unii po více než dvě desetiletí. Tento konsenzus, který obvykle prosazovaly členské státy Evropské unie a sama Evropská komise, spočíval na dvou pilířích: na neoliberálním přístupu k ekonomické migraci a na humanitární reakci na kritickou situaci uprchlíků, která byla stanovena azylovou politikou. Uvádí se, že hlasování v britském referendu pro odchod z Evropské unie – přestože v mnoha ohledech nesplňovalo požadavek demokratického procesu, pokud jde o informované rozhodování – udělilo vládě silný mandát k omezení imigrace a posílení ochrany hranic. To by, jak jsem ukázala, bylo obtížné. Síly, které v současnosti ve Spojeném království vládou, však již prokázaly, že mohou politiku ochrany hranic prosazovat i jinými prostředky. Jedním z nich je vytvoření nepřátelského prostředí pro migranty. Dalším je politika „nechte je, ať se utopí“, která se opírala o základní neochotu zapojit se v místě pohraniční krize a přispět k mezinárodnímu humanitárnímu úsilí. Díky tomuto úsilí, které má své chyby a nedostatky a je mařeno slabou evropskou solidaritou, se však přesto v posledních letech podařilo zachránit tisíce lidí. Spojené království opouští Evropskou unii, takže jeho politici už nebudou muset vymýšlet zvrácené argumenty, proč se nechtějí účastnit společných vyhledávacích a záchranných operací. Prostě si nad krizemi za svými hranicemi umyjí ruce.

To se samozřejmě zdaleka netýká jen Spojeného království. Brexit významně zhoršil už tak děsivou situaci na jižním okraji Evropy. Zdá se, že hlasování legitimizuje politiku „převzetí kontroly“ nad ochranou hranic, což v praxi znamená, že se cílí na nejzranitelnější lidi, kteří jsou v pohybu, na uprchlíky, kteří nemají kam jít (přestože migranti z EU budou čelit mnoha překážkám, stále za nimi v nadcházejících vyjednáváních o brexitu budou stát jejich vlastní vlády). Tyto taktiky, ať už jde o nepřátelské prostředí nebo o to, že je máme nechat, aby se utopili, bych nazvala posthumanitárním přístupem k lidskému pohybu. Jak už jsem uvedla jinde (Follis 2016), podezření, že naše humanitární kroky pouze přitahují nehodnou hordu nechtěných migrantů, padlo na úrodnou půdu a bude dál sbírat příznivce antihumanitárního modelu

ochrany hranic v Evropě i mimo ni. Podle nepřátelského tónu, který vyvrcholil brexitem, se zdá, že antropologům připadne důležitý úkol najít ty, kteří jsou proti tomuto anti-humanitarismu, odolávají mu a napadají jej na nejnižší občanské úrovni i na úrovních vyšších, a zjišťovat také, jak se zapojují do stávajících oficiálních institucí a právního rámce (Tazzioli 2016), jak mobilizují liberální koncepty jako lidská práva a duchovní nebo etická práva, jako jsou pohostinnost, odpovědnost nebo soucit. Tato alternativní politika pravděpodobně bude v nadcházejících letech čím dál podvratnější. To je třeba zdůraznit tváří v tvář brexitu, který není ničím jiným než nařízením „nechte je, ať se utopí“ ve velkém.

Leden 2017

Literatura

- Albahari, Maurizio. 2015. *Crimes of Peace. Mediterranean Migrations and the World's Deadliest Border*, Philadelphia: Penn Press.
- Anderson, Ruben. 2014. *Illegality, Inc. Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Berkeley: U of California Press.
- Borneman, John. 1998. *Subversions of International Order: Studies in the Political Anthropology of Culture*. Albany: State University of New York Press.
- Cox, Simon. 2016. "The Migration Control Fantasy." [2016-09-27] Dostupné z: <https://www.newsdeeply.com/refugees/articles/2016/07/07/the-migration-control-fantasy>.
- De Genova, Nicholas – Peutz, Nathalie (eds.). 2009. *The Deportation Regime. Sovereignty, Space and the Freedom of Movement*. Durham, NC and London: Duke University Press.
- Deutsche Welle. 2016. "Poland abandons promise to take in refugees after Brussels attacks." [2016-09-27] Dostupné z: <http://www.dw.com/en/poland-abandons-promise-to-take-in-refugees-after-brussels-attacks/a-19137258>.
- Dzenovska, Dace. 2014. "'We Want to Hear from You': How Informing Works in a Liberal Democracy." In: *Migration: A COMPAS Anthology*. Anderson, B. – Keith, M. (eds.). COMPAS, Oxford. [2016-09-27] Dostupné z: <http://compasanthology.co.uk/>.
- Fassin, Didier. 2005. "Compassion and Repression: The Moral Economy of Immigration Policies in France." *Cultural Anthropology* 20: 362–387.
- Fassin, Didier. 2011. "Policing Borders, Producing Boundaries. The Governmentality of Immigration in Dark Times" *Annu. Rev. Anthropol.* 40: 213–226.
- Favell, Adrian. 2008. *Eurostars and Eurocities: Free Movement and Mobility in an Integrating Europe*. Malden, Mass.: Blackwell
- Feldman, Gregory. 2012. *The migration apparatus: security, labor, and policy making in the European Union*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Follis, Karolina. 2012. *Building Fortress Europe. The Polish-Ukrainian Frontier*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Follis, Karolina. 2015. "Responsibility, Emergency, Blame: Reporting on Migrant Deaths at the Council of Europe," *Journal of Human Rights* 14(1): 41–62.
- Follis, Karolina. 2016. "Ethnography up the stream: the UK 'let them drown' policy and the politics of bordering Europe." In: *Externalizing Migration Management: Europe, North America and the spread of 'remote control' practices*. Zaiotti, R. (ed.). London: Routledge: 72–88.

- Good, Anthony. 2007. *Anthropology and Expertise in the British Asylum Courts*. New York: Routledge-Cavendish.
- Green, Sarah. 2013. "Borders and the Relocation of Europe." *Annu. Rev. Anthropol.* 42: 345–361.
- Green, Sarah at al. 2016. Brexit Referendum: first reactions from anthropology. *Forum. Social Anthropology* 24: 478–502.
- Hodges, Dan. 2014. 'Drown an immigrant to save an immigrant: why is the Government borrowing policy from the BNP?' *The Telegraph* 28. října. [2016-09-27] Dostupné z: <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/11192208/Drown-an-immigrant-to-save-animmigrant-why-is-the-Government-borrowing-policy-from-the-BNP.html>.
- Home Office. 2016. *National Statistics. Removals and voluntary departures*. [2016-09-27] Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/publications/immigration-statistics-october-to-december-2015/removals-and-voluntary-departures#key-facts>.
- Migration Observatory. 2016. "EU Migration to and from the UK." [2016-09-27] Dostupné z: <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/eu-migration-to-and-from-the-uk/>.
- Mountz, Alison. 2010. *Seeking Asylum. Human Smuggling and Bureaucracy at the Border*. Minneapolis: U of Minnesota Press.
- Mountz, A. – Hiemstra, N. 2012. "Spatial strategies for rebordering human migration at sea." In: *A Companion to Border Studies*. Ed. T. M. Wilson, H. Donnan, New York: Blackwell: 455–472.
- PACE. 2012. "Lives lost in the Mediterranean Sea: Who is responsible?" [2016-08-30] Dostupné z: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=18095&lang=en>.
- PACE. 2014. *The large-scale arrival of mixed migratory flows to Italian coastal areas*. [2015-10-17] Dostupné z: <http://assembly.coe.int/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=20941&lang=EN>.
- Peers, Steven. "Can the UK opt-out of mandatory EU refugee quotas?" [2015-10-17] Dostupné z: <http://eulawanalysis.blogspot.co.uk/2015/05/can-uk-opt-out-of-mandatory-eu-refugee.html>.
- Riley-Smith, Ben. 2016. "EU referendum: George Osborne compares Ukip 'breaking point' migration poster to Nazi propaganda." [2016-09-27] Dostupné z: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/19/eu-referendum-campaigning-resumes-as-jeremy-corbyn-and-michael-g2/>.
- Stein, Felix. 2016. "Anthropology, Brexit and Xenophobia in Europe". *Association for Political and Legal Anthropology*. [2016-09-27] Dostupné z: <https://politicalandlegalanthro.org/2016/06/28/anthropology-brexit-and-xenophobia-in-europe/>.
- Tazzioli, Martina. 2016. "Eurosor, Humanitarian Visibility, and (Nearly) Real-time Mapping in the Mediterranean". *ACME: An International Journal for Critical Geographies* 15: 561–579.
- Ticktin, Miriam. 2006. "Where Ethics and Politics Meet: The Violence of Humanitarianism in France." *American Ethnologist* 33: 33–49.
- Travis, Alan. 2013. "Go home' vans resulted in 11 people leaving Britain, says report." [2016-11-23] Dostupné z: <https://www.theguardian.com/uk-news/2013/oct/31/go-home-vans-11-leave-britain>.
- Turner, M. 2002. Migrants 'do not hurt job prospects'. *Financial Times*, London (UK).
- UK Parliament 2014, *Daily Hansard*, středa 15. října 2015. [2015-02-27] Dostupné z: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld201415/ldhansrd/text/141015w0001.htm>.
- Zaiotti, Ruben, ed. (2016) *Externalizing Migration Management: Europe, North America and the spread of 'remote control' practices*. Londýn: Routledge.